

КОНСТИТУЦИОННОЕ И МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 342.6

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ

Валентина БОНЯК,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The article deals with the place and role of law-enforcement agencies in Ukraine under breach of normal conditions of the population in a particular area. The author has disclosed the content of categories «legal regime of emergency», «organization of public maintenance agencies under the regime of emergency», «operation of law-enforcement agencies under the regime of emergency» and principles of their activities in such conditions. She has formulated suggestions to improve the constitutional legislation regulating the organization and functioning of law-enforcement agencies under the legal regime of emergency.

Key words: legal regime, regime of emergency, law-enforcement agencies, organization and functioning of law-enforcement agencies, principles.

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено місце і роль органів охорони правопорядку України в умовах порушення нормальних умов життєдіяльності населення на певній території. Розкривається зміст категорій «правовий режим надзвичайної ситуації», «організація органів охорони правопорядку в умовах режиму надзвичайної ситуації», «функціонування органів охорони правопорядку в умовах режиму надзвичайної ситуації» та розглянуто принципи діяльності цих органів за таких умов. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення конституційного законодавства, яке регулює суспільні відносини, пов'язані з організацією та функціонуванням органів охорони правопорядку в умовах правового режиму надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: правовий режим, правовий режим надзвичайної ситуації, органи охорони правопорядку, організація та функціонування органів охорони правопорядку, принципи.

Постановка проблеми. Закономірною вимогою Українського суспільства, яке йде шляхом побудови суверенної і незалежної, демократичної, соціальної і правової держави, є конституційне визначення головного обов'язку держави – утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст. ст. 1, 3 Конституції України). Виконання цього обов'язку покладено на систему державних органів, важливою складовою яких є органи охорони правопорядку України.

Вирішення цього доленосного завдання неможливе без досконалого національного законодавства, яке включає в себе нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини у надзвичайних умовах. Однак статусні закони, які визначають права і обов'язки органів охорони правопорядку України (органів внутрішніх справ (міліції)), прикордонної служби, Національної гвардії, Служби безпеки України, прокуратури, органів військової служби правопорядку, пенітенціарної служби, управління державної охорони, підрозділів Державної фіскальної служби України (податкової міліції та органів доходів і зборів), порядок їх організації і функціонування, за таких умов не повною мірою відповідають вимогам сьогодення та потребують свого вдосконалення. Означений факт підтверджується і тим, що у вітчизняній правовій доктрині залишаються недостатньо дослідженими питання діяльності цих органів в умовах правового режиму надзвичайної ситуації, що одночасно являє собою і прогалину чинного законодавства.

Актуальність теми дослідження обумовлена потребою наукового осмислення місця та ролі органів охорони правопорядку України в умовах режиму надзвичайної ситуації. Досліджувана проблематика набуває особливої важливості у зв'язку з прийняттям Кабінетом Міністрів України 26 січня 2015 року, у відповідності зі ст. 14 Кодексу цивільного захисту України, рішення про запровадження режиму надзвичайної ситуації на територіях Донецької та Луганської областей, режиму підвищеної готовності на всій території України та створення Державної комісії з надзвичайних ситуацій. Таке рішення Уряду було викликано діями терористів та проросійських найманців, що істотно вплинуло на загострення ситуації в зоні антитерористичної операції. Ситуація, що склалася на цих територіях під впливом воєнних дій, характеризується масовими проявами порушень прав, свобод та інтересів людини з боку незаконних військових формувань, що складає загрозу нормальному функціонуванню суспільства і держави.

Стан дослідження проблеми. Вказана проблематика не є новою у юридичній науці. Різні аспекти організації і функціонування органів охорони правопорядку розроблялися такими вітчизняними науковцями: О.М. Бандуркою, А.Т.Комзюком, А.М.Колодієм, М.В.Лошицьким, А.Ю.Олійником, Р.Ф. Сабіровим, В.О. Сergyніним, С.А. Спаським, О.Н. Ярмишем та іншими вченими. Однак питання конституційно-правового регулювання організації і функціонування цих органів в умовах правового режиму надзвичайної ситуації, їх взаємодії ще є недостатньо роз-

робленими в сучасній правовій доктрині конституційного права.

Мета дослідження полягає у розробці пропозицій щодо вдосконалення конституційного законодавства, яке регулює суспільні відносини, пов'язані з організацією та функціонуванням органів охорони правопорядку в умовах правового режиму надзвичайних ситуацій.

Виклад основного матеріалу. Як нами вже було зазначено вище, у ст. 3 Конституції України закріплено припис, згідно з яким людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а забезпечення прав і свобод людини є головним пріоритетом української держави [1]. Але не завжди ті норми, які діють у звичайних умовах, вдається реалізувати під час виникнення надзвичайних ситуацій. Самі суспільні відносини, потреби та інтереси людей під впливом негативних факторів знають істотних змін, а тому вимагають іншого юридичного регулювання з огляду на те, що за надзвичайних обставин порушується нормальний ритм життя населення окремих районів або міст; виникає загроза життю та здоров'ю багатьох людей; спричиняється значна матеріальна шкода; дезорганізується робота державних установ, транспорту та зв'язку; загострюється соціальна напруга; зростає рівень злочинності та кількість інших правопорушень [2, с. 855]. Підтримання правопорядку за таких умов неможливе без системи тих державних органів, чие законодавчо визначене функціональне призначення полягає в охороні правопорядку.

Для досягнення поставленої дослідницької мети в методологічному плані важливо визначитися зі змістовним наповненням категорій «правовий режим», «правовий режим надзвичайної ситуації», «організація органів охорони правопорядку України в умовах правового режиму надзвичайної ситуації», «функціонування органів охорони правопорядку України в умовах правового режиму надзвичайної ситуації» тощо.

Під поняттям «правовий режим» у юридичній науці розуміють певний порядок правового регулювання, який забезпечується особливим поєднанням залучених для його здійснення способів, методів і типів правового регулювання [3, с. 386]. Правовий режим надзвичайної ситуації, зважаючи на свої особливості, передусім характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення на певній території.

Особливостями правового режиму надзвичайної ситуації є те, що такий порядок правового регулювання суспільних відносин у визначених умовах передбачає: 1) домінування спеціально-дозвільного типу правового регулювання відносно загально-дозвільного типу правового регулювання (не лише органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам, а всім суб'єктам права дозволяється робити лише те, що прямо передбачено законом); 2) серед способів правового регулювання превалюють спеціальні дозволи та загальні зобов'язання і заборони; 3) переважання імперативного методу правового регулювання відносно диспозитивного.

Пункт 16 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України встановлює, що зона надзвичайної ситуації – це окрема територія, акваторія, де сталася надзвичайна ситуація, а п. 24 цієї ж статті визначає надзвичайну ситуацію як обставину на окремій території чи суб'єкті господарюван-

ня на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності [4].

Згідно з положеннями п. 37 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України така ситуація, що склалася на окремих територіях нашої держави, вимагає реагування на надзвичайні ситуації та ліквідації їх наслідків, а саме: скоординованих дій суб'єктів забезпечення цивільного захисту, що повинні здійснюватися відповідно до планів реагування на надзвичайні ситуації, уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації, і мають полягати в організації робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, припинення дії або впливу небезпечних факторів, викликаних нею, рятування населення і майна, локалізації зони надзвичайної ситуації, а також ліквідації або мінімізації її наслідків, які становлять загрозу життю або здоров'ю населення, заподіяння шкоди території, навколишньому природному середовищу або майну [4].

Запроваджений Урядом України режим надзвичайної ситуації на територіях Донецької та Луганської областей не варто ототожнювати з надзвичайним станом і воєнним станом, які вводяться рішенням Верховної Ради України. Метою прийнятого рішення є повна координація діяльності всіх органів влади для забезпечення безпеки громадян і цивільного захисту населення [5].

У контексті проблеми, що розглядається нами, важливе значення має питання законодавчого визначення правового статусу органів охорони правопорядку в особливих умовах. Так, обов'язки міліції за надзвичайних подій, режиму воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації передбачені Законом України «Про міліцію» (ст. 10), а у ст. 11 цього ж нормативно-правового акта йде мова про права міліції за умов стихійного лиха та інших надзвичайних обставин [6].

У Законі України «Про Національну гвардію України» визначено функції цього органу охорони правопорядку в умовах тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру, надзвичайних або кризових ситуацій (ст. 2). Обов'язки Національної гвардії України за особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру встановлено у ст. 12 цього Закону, а порядок застосування озброєння та бойової техніки в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану визначено у ст. 19 цього правового акта [7]. Аналіз цих норм свідчить про те, що ними не охоплюються всі неординарні умови функціонування зазначеного органу. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне доповнити п. 13 ст. 2 та п. 15 ст. 12 Закону України «Про Національну гвардію України» положенням про місцевості, де запроваджено режим надзвичайної ситуації. Аналогічно у п. 3 ст. 19 цього ж акта, крім заходів воєнного або надзвичайного стану, законодавчо визначити заходи правового режиму надзвичайної ситуації.

У Законі України «Про Державну прикордонну службу України» передбачено обов'язки служби за надзвичайних умов, умов правового режиму воєнного і надзвичайного

стану, при надзвичайних подіях на державному кордоні (ст. 19), а також її права за наявності невідкладних обставин, пов'язаних з ліквідацією надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і їх наслідків, загрози людському життю та за відсутності загрози національній безпеці України (п. 8 ст. 20) [8].

Норми Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 року, що є постійно діючими, окремо не визначають обов'язків та прав цього органу охорони правопорядку в умовах правового режиму надзвичайної ситуації. Водночас пункт 2 «Перехідних положень» містить вказівку на можливі умови особливого періоду, запровадження надзвичайного, воєнного стану або проведення антитерористичної операції [9].

Щодо організації і функціонування за надзвичайних умов Служби безпеки України, то пунктом 11 ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» обов'язком цієї служби визначено сприяння забезпеченню режиму воєнного та надзвичайного стану в разі їх оголошення, а також ліквідації наслідків стихійного лиха, значних аварій, катастроф, епідемій, епізоотій та інших надзвичайних ситуацій [10].

Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» окреслено коло завдань служби при введенні в Україні чи в окремих її місцевостях режиму воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 3). Стаття 6 цього ж нормативно-правового акта містить припис, за яким участь військовослужбовців Служби правопорядку та інших військових частин Збройних Сил України у здійсненні заходів правового режиму воєнного та надзвичайного стану регулюється відповідними законами [11].

У ч. 9 ст. 247 Митного кодексу України йдеться про можливе оголошення надзвичайного стану [12], а в Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» немає жодної вказівки на можливі ситуації щодо повноважень цих органів за надзвичайних умов [13].

Отже, аналіз чинного законодавства, що встановлює спеціальний правовий статус органів охорони правопорядку, свідчить про те, що для визначення відмінних від звичайних (ординарних) ситуацій, за яких функціонують вищезазначені органи, законодавець використав такі юридичні терміни: «надзвичайні події», «надзвичайний стан», «надзвичайна екологічна ситуація», «надзвичайні обставини» (Закон України «Про міліцію»); «надзвичайні ситуації техногенного чи природного характеру», «надзвичайні або кризові ситуації», «надзвичайний стан» (Закон України «Про Національну гвардію України»); «надзвичайні умови», «умови правового режиму воєнного і надзвичайного стану», «надзвичайні події на державному кордоні», «невідкладні обставини, пов'язані з ліквідацією надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» (Закон України «Про Державну прикордонну службу України»); «режим воєнного або надзвичайного стану», «надзвичайний стан», «воєнний стан» (закони України «Про прокуратуру», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», Митний кодекс України); «воєнний стан» та «надзвичайний стан», «інші надзвичайні ситуації» (Закон України «Про Службу безпеки України»). Це свідчить про відсутність єдиного підходу законодавця до визначення різноманітних ситуацій, які вимагають введення спеціального правового режиму.

Зважаючи на предмет дослідження, необхідним є аналіз аспектів організації та функціонування органів охорони

правапорядку в умовах правового режиму надзвичайної ситуації.

У юридичній науці під організацією розуміють: 1) об'єкт (явище) – штучне об'єднання людей, що є елементом або частиною суспільної структури і виконує певні функції (підприємство, фірма, банк, органи влади, установи та ін.); 2) процес управління. Організація як процес – це сукупність заходів, що забезпечують зв'язок між елементами системи в процесі її існування. Це вид діяльності, що включає в себе розподіл функцій між членами колективу, забезпечення взаємодії між людьми, контроль за виконанням наказів і розпоряджень вищестоящих посадових осіб, розподіл матеріальних і грошових фондів. У цьому сенсі організація являє не що інше, як процес керування діяльністю людей, тобто «організування»; 3) вплив або дію – впорядкування або налагодження дії якого-небудь об'єкта (налагодження якоїсь системи, наприклад, організація водо-, газо-, тепlopостачання тощо) [14, с. 357].

Стосовно з'ясування сутності поняття «організація органів охорони правопорядку України в умовах правового режиму надзвичайної ситуації», то термін «організація» слід сприймати здебільшого саме як процес. Такий підхід до розуміння поняття «організація» свідчить про складність та багатоаспектність досліджуваного нами феномену «організація органів охорони правопорядку України в умовах правового режиму надзвичайної ситуації». Пізнання цього правового явища повинно враховувати такі важливі аспекти: 1) суспільні відносини, пов'язані з організацією органів охорони правопорядку України в умовах правового режиму надзвичайної ситуації, мають бути врегульовані на рівні конституційного законодавства (законодавча визначеність); 2) організація органів охорони правопорядку України в умовах правового режиму надзвичайної ситуації є необхідною передумовою функціонування цих органів; 3) така організація має бути підпорядкована меті (профілактика правопорушень, усунення та недопущення негативних наслідків).

Функціонування органів охорони правопорядку в умовах правового режиму надзвичайної ситуації – наступний «крок» після організації. Термін «функціонування» походить від латинського слова «функція», що означає «виконання, обов'язок, напрямок діяльності» [3, с. 59]; «функціонувати» – означає «виконувати свої функції; бути в дії, діяти, працювати» [15, с. 653]. Це поточна безперервна діяльність цих органів у законодавчо визначеному напрямку, реалізація ними своїх прав та обов'язків за умов режиму надзвичайної ситуації.

Аналіз чинного конституційного законодавства з питань організації та функціонування органів охорони правопорядку України дає нам підстави для висновку про те, що діяльність цих органів за ординарних чи неординарних (надзвичайних) умов спрямована на утвердження і забезпечення прав людини. Попри цей факт, окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії можуть встановлюватися в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 64 Основного Закону). Аналізована конституційна норма не підлягає розширювальному тлумаченню, а отже, не поширює свою дію на суспільні відносини, що складаються в умовах правового режиму надзвичайної ситуації.

До основних функцій органів охорони правопорядку в умовах режиму надзвичайної ситуації слід віднести такі:

- забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів населення;
- захист конституційного ладу України, цілісності її території;

- підтримання або відновлення правопорядку;
- створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства;
- попередження, виявлення та припинення злочинів та інших правопорушень;
- участь у боротьбі з організованою злочинністю та тероризмом;
- припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп);
- участь у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

На нашу думку, результативне здійснення вищезазначених функцій можливе лише за умов належної організації та ефективного функціонування органів охорони правопорядку на основі відповідних принципів тощо.

Принципи організації і функціонування органів охорони правопорядку України в умовах режиму надзвичайної ситуації – це основоположні ідеї, незаперечні вимоги, на яких ґрунтується діяльність з формування та функціонування цих органів. Такі принципи поділяються на загальні та спеціальні. Загальні принципи визначені у Конституції України та статусному законодавстві про ці органи. До них слід віднести такі: верховенства права; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; невід'ємності природних прав людини; поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина; законності; гуманізму; безперервності діяльності; соціальної справедливості; неупередженості та об'єктивності; взаємодії з державними органами та інститутами громадського суспільства; відкритості для демократичного цивільного контролю; підзвітності та прозорості у роботі; неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки тощо.

До спеціальних принципів можна віднести такі: позапартійності; єдиначальності та колегіальності при підготовці та прийнятті управлінських рішень; поєднання гласних, негласних та конспіративних форм і методів діяльності; професійної підготовки працівників; презумпції невинуватості та ін. У переважній більшості ці принципи характерні як для ординарних ситуацій, так і для надзвичайних умов. Водночас варто зауважити, що в умовах запровадження правового режиму надзвичайної ситуації окремі із вищезазначених принципів набувають особливого значення. Наприклад, принцип неприпустимості припинення повноважень органів охорони правопорядку; принцип взаємодії та узгодженості дій; принцип переважання негласних та конспіративних форм і методів діяльності тощо.

Особливого значення за умов правового режиму надзвичайної ситуації набуває принцип взаємодії органів охорони правопорядку України та узгодженості їх дій. Цей принцип передбачає: 1) скоординованість дій досліджуваних органів єдиним центром; 2) обмін оперативною інформацією; 3) планування заходів щодо усунення негативних наслідків надзвичайної ситуації. Аналіз чинного законодавства в контексті вищезазначених аспектів взаємодії органів охорони правопорядку свідчить про існуючу прогалину в частині визначення державного органу охорони правопорядку, який би мав координувати діяльність цих органів за умов правового режиму надзвичайної ситуації. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне у Кодексі цивільного захисту України окремою нормою передбачити необхідність підпорядкування органів охорони правопорядку, задіяних у ліквідації наслідків надзвичайної

ситуації, Єдиному Координаційному центру з питань надзвичайної ситуації. Критерієм при вирішенні питання призначення керівництва такого центру необхідно враховувати той чинник, який був покладений в основу введення такого режиму (військовий, техногенний, масові безлади тощо).

Висновки. Отже, проведене дослідження з питань конституційно-правового регулювання організації та функціонування органів охорони правопорядку в умовах правового режиму надзвичайної ситуації дозволило сформулювати такі висновки:

1. Правовий режим надзвичайної ситуації може бути визначений як тимчасовий та особливий, за певних обставин, порядок правового регулювання суспільних відносин, що характеризується домінуванням спеціально-дозвільного типу правового регулювання відносно загально-дозвільного, переважанням спеціальних дозволів та загальних зобов'язань і заборон, переважанням переважно імперативного методу правового регулювання.

2. Аналіз чинного національного законодавства з питань організації та функціонування органів охорони правопорядку України (органів внутрішніх справ (міліції, поліції), прикордонної служби, Національної гвардії, Служби безпеки України, прокуратури, органів військової служби правопорядку, пенітенціарної служби, управління державної охорони, підрозділів Державної фіскальної служби України (податкової міліції та органів доходів і зборів) в умовах правового режиму надзвичайної ситуації надав можливість дійти висновку про відсутність єдиного підходу законодавця до визначення різноманітних ситуацій, які вимагають введення спеціального правового режиму. Вважаємо за необхідне уніфікувати використані законодавцем терміни, які вживаються щодо надзвичайних умов (наприклад, надзвичайні обставини, надзвичайна ситуація, надзвичайні події). Якщо це тотожні поняття, то у чинному законодавстві повинен вживатися один із цих термінів, а якщо законодавець вкладає в них різні поняття, то у нормативних актах повинні міститися дефінітивні норми, що розкривають зміст кожного з цих термінів.

3. Зважаючи на необхідність взаємодії органів охорони правопорядку України в умовах правового режиму надзвичайної ситуації у якості визначального чинника подальшого їх ефективного функціонування, у Кодексі цивільного захисту України слід окремою нормою передбачити необхідність підпорядкування органів охорони правопорядку, задіяних у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, Єдиному Координаційному центру з питань надзвичайної ситуації. Критерієм при вирішенні питання призначення керівництва такого центру необхідно враховувати той чинник, який був покладений в основу введення такого режиму (військовий, техногенний, масові безлади тощо).

Список використаної літератури

1. Конституція України. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2014. – 64 с.
2. Сабіров Р.Ф. Діяльність органів внутрішніх справ України за умов надзвичайних ситуацій природного характеру / Р.Ф. Сабіров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_1_135.pdf.
3. Теорія держави і права : [підручник] / Кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – К. : Ун-т сучасних знань ; Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2014. – 468 с.

4. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 34–35. – Ст. 458.
5. Уряд запроваджує режим надзвичайної ситуації в Донецькій та Луганській областях та режим підвищеної готовності по всій Україні, – Арсеній Яценюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247900356&cat_id=244276429.
6. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 р. № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
7. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 17. – Ст. 594.
8. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04. 2003 р. №661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
9. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2–3. – Ст. 12.
10. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
11. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 32. – Ст. 225.
12. Митний кодекс : Кодекс України від 13.03.12 р. № 4495-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44–48. – Ст. 552.
13. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 236.
14. Мирошніченко Ю.М. Співвідношення організації і тактики судового розгляду кримінальних справ / Ю.М. Мирошніченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского : серия «Юридические науки». – Том 22(61). – № 2. – 2009. – С. 356–361.
15. Словник української мови : в 11 т. / Редкол. : І.К. Білодід (голова), А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк. – Т. 10 : Т–Ф. – К. : Наук. думка, 1979. – 660 с.